

1) джерело в матеріальному сенсі; 2) джерело в формальному сенсі; 3) джерело в пізнавальному сенсі.

У цілому під джерелом в матеріальному сенсі мають на увазі обставини, в яких виникає потреба встановлення певної правової норми, а також чинник, завдяки якому така норма виникає. Такий чинник детермінує чи впливає на зміст норм міжнародного права. Інакше кажучи, під джерелом міжнародного права в матеріальному сенсі мають на увазі те, що веде до виникнення міжнародного права як феномену соціального буття, що надає йому об'єктивного і обов'язкового характеру. У такому сенсі джерело як причина виникнення міжнародного права і його існування має позаправовий характер. Говорячи про матеріальні джерела права, французький теоретик права Ж.-Л. Бертельє пише: «Юридичні правила не позбавлені причин, і їхнє походження пов'язане з деякими прихованими від зовнішнього погляду реаліями. Це й найрізноманітніші принципи: моральні, релігійні, філософські, політичні, соціальні, ідеологічні – ті, що керують позитивними правилами, слугують їхньою ідеологічною основою, і ті, які сягають філософії права. Це й факти соціальної дійсності, і вимоги ситуації, що складається у часі, просторі, в галузі технічних засобів права, що визначають його орієнтацію і зміст.

Словом, це передусім «творчі сили права», які становлять змістовні (сутнісні) джерела і називаються так тому, що забезпечують норми матеріальною основою» [11, с. 97].

Це стосується і міжнародного права, норми якого також мають матеріальні джерела свого походження і пов'язані з іншими регуляторами міжнародного спілкування, насамперед з міжнародною мораллю, політикою, ідеологією та релігією.

Джерело права в формальному сенсі – це форма вираження волі держав та інших суб'єктів міжнародного права. Формальним джерелом права може також бути орган, що створює право.

На думку англійського вченого Яна Броунлі, до формальних джерел права належать ті «правові процедури та методи створення норм, що мають загальне застосування, які є юридично обов'язковими для тих, кому вони адресовані», тоді як «матеріальні джерела слугують доказом існування норм, які, якщо встановлено їх наявність, мають статус юридично обов'язкових загальнозастосовуваних норм».

Джерело права в пізнавальному сенсі – це документи і матеріали, які містять норми міжнародного права (наприклад, публікації міжнародних договорів ООН, United Nations Treaty Series).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибик О. Н. Источники уголовного права Российской Федерации / О. Н. Бибик. – СПб., 2006. – С. 632.
2. Aarnio, Aulis 1989. / Указ. соч. – С. 453.
3. Bierzanek R. Prawo miedzynarodowe publiczne / R. Bierzanek, J. Symonides. – Warszawa, 2005. – S. 705.
4. Jenks E. The Scope of International Law / E. Jenks // The British Yearbook of International Law. – 1954. – P. 199.
5. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. Учебник / И. И. Лукашук. – М.: БЕК, 1996. – С. 560.
6. Стоянов А. Н. Очерки истории и догматики международного права / А. Н. Стоянов. – Харьков, 1875. – С. 678.
7. Briggs H. The Law of Nations / H. Briggs. – New York, 1952. – P. 473.
8. Оппенгейм Л. Международное право / Л. Оппенгейм. – Том I. – Мир. – М., 1948. – С. 744.
9. Камаровский Л. Основные вопросы науки международного права / Л. Камаровский. – М., 1895. – С. 568.
10. Даневский В. П. Пособие к изучению истории и системы международного права / В. П. Даневский. – Выпуск 1-й. – Харьков, 1892. – С. 525.
11. Бертелье Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бертелье. – М., 2000. – С. 597.

УДК 341.018

ГЕНЕЗИС ТА КОДИФІКАЦІЯ ІНСТИТУТУ АРХІПЕЛАЖНИХ ВОД У МІЖНАРОДНОМУ МОРСЬКОМУ ПРАВІ

Краснікова О.В.,
к.ю.н., доцент кафедри морського права
Одеська національна морська академія

Стаття присвячена дослідженню ретроспективи розвитку та кодифікації інституту архіпелажних вод, доктрини архіпелажних держав, а також питань встановлення і використання прямих вихідних ліній у міжнародному морському праві. Аналізуються положення статей Розділу IV UNCLOS 1982, які стосуються правового статусу архіпелажних вод. Розглядаються положення внутрішньонаціональної «концепції індонезійського архіпелагу».

Ключові слова: держава-архіпелаг, прямі вихідні лінії, архіпелажні води, UNCLOS 1982, індонезійська концепція, архіпелажний прохід, суверенітет, територіальні води, делімітація, право мирного проходу.

Краснікова А.В. / ГЕНЕЗИС И КОДИФИКАЦИЯ ИНСТИТУТА АРХИПЕЛАЖНЫХ ВОД В МЕЖДУНАРОДНОМ МОРСКОМ ПРАВЕ / Одесская национальная морская академия, Украина

Статья посвящена исследованию ретроспективы развития и кодификации института архипелажных вод, доктрины архипелажных государств, а также вопросов установления и использования прямых исходных линий в международном морском праве. Анализируются положения статей Раздела IV UNCLOS 1982, которые касаются правового статуса архипелажных вод. Рассматриваются положения внутринациональной «концепции индонезийского архипелага».

Ключевые слова: государство-архипелаг, прямые исходные линии, архипелажные воды, UNCLOS 1982, индонезийская концепция, архипелажный проход, суверенитет, территориальные воды, делимитация, право мирного прохода.

Krasnikova A.V. / GENESIS AND CODIFICATION THE INSTITUTE OF ARCHIPELAGIC WATERS IN THE INTERNATIONAL LAW OF THE SEA / Odessa National Maritime Academy, Ukraine

The article investigates the retrospective development the codification of the institute of archipelagic waters, the doctrine of archipelagic states, in addition issues of the installation and using of the archipelagic baselines in international maritime law. It was analyzed the articles which contains the part IV of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 1982 (hereafter: UNCLOS 1982) regarding the legal status of archipelagic waters. There are considered position of the intranational «Indonesian archipelagic vision».

The Archipelagic Doctrine is now an accepted principle in international law. Indeed the acceptance of the doctrine has come a long way. Although a number of island States such as Indonesia and the Philippines have practiced the doctrine in the past, embodying it in their respective municipal laws and constitutions, international treaty and customary law did not recognize the theory.

The UNCLOS 1982 provisions define an archipelagic state as a state that comprises «one or more archipelagos and may include other islands». In addition, the comparison between the land area and water is 1 to 1 and 1 to 9 with only 3 percent of the connecting baselines (the archipelagic baselines), that may exceed 100 nautical miles (nm) – at maximum of 125 nm.

This research identifies and critically analyses the role of archipelagic baselines in maritime boundaries delimitation. The first part of the research identifies the evolution of the concept of the archipelagic State in international law together with the associated international legal rules concerning the application of archipelagic baselines. The second part analyses the legal and technical aspects of maritime boundary delimitation. The research also identifies and analyses legal and technical issues, case studies are provided, in order to illustrate and highlight key complexities in maritime boundary delimitation facing archipelagic states, particularly with reference to their archipelagic baselines. At the end of the discussion, it can be concluded that there is still a gap between the law and the practice, especially on the technical aspect, on how archipelagic baselines can be used in maritime boundary delimitation.

Key words: archipelagic state, straight baselines, archipelagic waters, UNCLOS 1982, «Indonesian archipelagic vision», sovereignty, territorial waters, delimitation, right of innocent passage.

Світовий процес деколонізації привів до появи країн, які складаються повністю з одного або декількох архіпелагів (наприклад, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Багамські Острови та ін.). Це стало причиною постановки питання про правовий статус вод, що знаходяться всередині держави-архіпелагу або між його островами володіннями.

На початку ХХ сторіччя у зв'язку з відсутністю спеціальних норм міжнародного права, в тому числі звичайно-правових про архіпелаги, на практиці склалося становище, коли стала виявлятися тенденція до одностороннього поширення суверенітету держав на води архіпелагів. У свою чергу держави-архіпелаги намагалися підпорядкувати своєму суверенітету води, які традиційно використовувалися як відкрите море [1]. Своєю територією держави-архіпелаги обмежували методом прямих вихідних ліній, замикаючи їх навколо всього архіпелагу. Таке становище призвело до загрози інтересів інших країн, оскільки створювало в міжострівних водах архіпелагу режим внутрішніх морських вод, як правило, там, де проходили шляхи інтенсивного торговельного судноплавства.

Роблячи кроки до поширення свого суверенітету на води, що лежать між островами, які входять до складу сухопутної території держави-архіпелагу, останні вказували на те, що це відповідає їхнім політичним та економічним інтересам, інтересам безпеки. Оскільки держави-архіпелаги, які виступали з подібними претензіями, здебільшого ще недавно були колоніальними або залежними країнами, ця обставина грала на їх користь.

У зв'язку з тим, що така ситуація торкнулася інтересів великого кола країн-морекористувачів, виникла необхідність у вирішенні питання на компромісній основі шляхом збалансованого врахування інтересів як держав-архіпелагів, так і всіх інших країн, зацікавлених у використанні водних просторів між островами архіпелагів, які здавна мали статус відкритого моря, для цілей судноплавства і прольоту літаків.

Таким чином, правовий статус архіпелажних вод набув особливої актуальності.

Із різним ступенем повноти правовий статус архіпелажних вод висвітлювали у своїх працях як вітчизняні науковці, так і закордонні, такі як: Вейхман В., Волосов М., Шінкарецька Г., Фредерік С. Найбільш значні дослідження провела вчена Шінкарецька Г. Однак, такі наукові вишукування були зроблені ще наприкінці дев'яностих років минулого сторіччя. Тому є необхідність заглибитися в дане питання з точки зору зародження та становлення інституту архіпелажних вод у міжнародному морському праві.

Термін «архіпелаг» має свою давню історію. У той період, коли в східному Середземномор'ї панувала Венеція, архіпелагом іменували простір між Балканським півостровом і Малою Азією, засіяний дрібними і середніми островами. Згодом так стали іменувати море, обсіпане островами, а потім – групи островів, що лежать недалеко один від одного і утворюють деяку цілісність.

В даний час в світі налічується близько 30 держав-архіпелагів. Крім Індонезії, Філіппін, Малайзії, Фіджі, Багамських островів, це – Ямайка, Вануату, Мальдіви, Кабо Верджі, Палау, Тувалу, Федеративні штати Мікронезії. Державами-архіпелагами відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року (далі – UNCLOS 1982) оголошили себе Сан-Томе і Принсіпі (біля західного узбережжя Африки), Тринідад і Тобаго (розташоване між Карибським морем і Атлантичним океаном).

Проблема архіпелажних вод не раз піднімалася на міжурядових конференціях, однак, в основному вона розглядалася у зв'язку з питанням про вихідні базові лінії. Без переконливих результатів питання про архіпелажні води було предметом обговорення на сесіях Інституту міжнародного права у 1889, 1927 і 1928 роках, а також на засіданнях Міжнародної Асоціації правників у 1924 і 1926 роках і Гаазької конференції 1930 року.

Під час Першої і Другої конференції ООН з морського права у 1958 і 1960 роках представники Філіппін і Індонезії за підтримки ряду юристів зробили заяву про визнання того, що держава-архіпелаг складається з групи островів, а також з водних просторів, розташованих в межах вихідних ліній, які слід визнати внутрішніми водами. Морські держави, однак, висловлювалися проти такої пропозиції, вбачаючи загрозу для мобільності їх комерційних, рибальських і військових судів. Завогу до Конференції ООН 1958 року принцип єдності архіпелагу вже розглядався низкою міжнародних органів. Наприклад, в ході своїх сесій у 1888 році в Лозанні і у 1889 році в Гамбурзі вчені Інституту міжнародного права обговорили доктрину щодо делімітації територіальних вод. Саме тоді було запропоновано розглядати острова, що утворюють державу, як єдине ціле [2, с. 13].

На Женевській конференції з морського права 1958 року, подібно Гаазькій конференції 1930 року, зважаючи на наявність розбіжностей між позиціями держав-учасниць, не була досягнута домовленість ані щодо визначення правового поняття архіпелагу, ані щодо режиму вод, розташованих між островами архіпелагу.

Ситуація, що склалася, дала можливість філіппінському уряду, одного з найбільших держав-архіпелагів, в односторонньому порядку декларувати, що він розглядає всі води між островами філіппінського архіпелагу незалежно від їх ширини і протяжності в якості національних або внутрішніх вод, які підпадають під виключний суверенітет Філіппін. У Меморандумі від 7 березня 1955 року Філіппіни заявили, що «... всі води навколо, між і такі, що з'єднують різні острови, які належать до філіппінського архіпелагу, є необхідною приналежністю її земельної території...» [3].

Трохи пізніше, у 1957 році, індонезійський уряд заявив про поширення абсолютного суверенітету Індонезії на всі води, розташовані між островами, що входять до складу Республіки Індонезія. В результаті чого суверенітет Індонезії був поширений на величезні морські басейни, які

традиційно використовувалися для міжнародного судноплавства. Зокрема, під суверенітет цієї держави підпадала територія Яванського моря шириною у 100 морських миль. У внутрішні води були самовільно включені води протоки Карігат, Зондська, Макассарська. За сформованим звичаєм ці протоки були міжнародними, але з 1957 року режим проходу по них іноземних морських суден став регулюватися національним законодавством Індонезії [4, с. 56-57].

У 1960 році набув чинності Закон про індонезійські води, який розширив загальну територію країни приблизно у 2,5 рази, приєднавши до внутрішніх вод держави обширні водні простори. Індонезія зажадала, щоб всі судна, що йдуть транзитом по оголошеному урядом внутрішнім водам, проходили відповідно до режиму «мирного проходу» [5]. Ця заява була зустрінута з майже загальним міжнародним осудом, тому такий стан речей не зміг би гарантувати іноземним судам право безперешкодного проходу.

Примітно, що така поведінка держави була обумовлена оголошеною політикою «Wawasan Nusantara», спрямованою на забезпечення єдності архіпелагу. Буквально «Wawasan Nusantara» означає «концепцію індонезійського архіпелагу». Ця концепція, запропонована видатним політичним діячем Індонезії Джуанда в Декларації 1957 року, стала головним вченням для всіх індонезійців, починаючи з дитячого садка.

У правовому плані виражена концепція вимагає повного суверенітету держави над своєю територією як відносно сухопутних просторів, так і водних. Будь-який іноземний інтерес, що тягнеться в ці межі, підлягає розгляду урядом Індонезії [1].

У ході підготовчої роботи першої конференції ООН з морського права 1958 року Філіппіни та Індонезія представили пропозиції розглядати океанічні архіпелаги як єдине ціле. Стверджуючи свою позицію, представник Філіппін наполягав на тому, що архіпелаг складається з безперервного ланцюга островів або островків, таким чином, проведення прямих вихідних ліній можливо для з'єднання відповідних точок на віддалених островах так, щоб охопити всю територію архіпелагу без перетину.

При розгляді окресленого кола питань деякі держави відкидали ідею про те, що архіпелаги слід розглядати як єдине ціле. Висловлювалася думка, що кожен острів повинен мати свої територіальні води. Інші ж держави висловили думку про те, що навколо архіпелагів може існувати один морський пояс територіальних вод, однак за умови, що острови архіпелагу будуть розташовані один від одного на «певній відстані». При цьому пропозиції за критеріями для встановлення «певної відстані» не були однозначними [6, с. 33].

Зрештою, Конвенція 1958 року про територіальне море та прилеглу зону прийняла визначення про прямих вихідні лінії, яке було виражено у рішенні Міжнародного Суду ООН щодо англо-норвезького спору, однак учасники конференції ухилилися від вирішення питання про середньо-океанічні архіпелаги.

Проте, справу англо-норвезьких рибалок можна розглядати як прорив для визнання та обґрунтованості принципу архіпелагів. Як справедливо стверджує вчена Г. Г. Шінкарецька: «Висновки, що містяться в рішенні Міжнародного суду по даному спору, вплинули на подальший розвиток міжнародного морського права, особливо в галузі делімітації. Суд став на ту позицію, що розмежування територіальних вод завжди має міжнародний аспект і, отже, не може залежати тільки від волі однієї прибережної держави, вираженої в її внутрішньому законодавстві. Прибережна держава є компетентною для визначення режиму своїх прибережних вод, як їх ширини, так і методу їх відліку задля інтересів своєї безпеки і для захисту своєї економіки. Однак валідність цього розмежування оцінюється з точки зору міжнародного права. Без схвалення іншими державами його юридичне значення мізерно» [7].

Надалі метод прямих вихідних ліній став одним із наріжних каменів концепції держав-архіпелагів і архіпелажних вод, і в подальшому концепція архіпелажних вод дала поштовх розвитку цілої галузі правового регулювання [8, с. 59].

Чергова розробка міжнародно-правових норм щодо архіпелагів була зроблена в рамках III Конференції ООН з морського права, яка завершилася включенням в UNCLOS 1982 спеціального розділу (Частина IV), який має назву «Держави-архіпелаги». У позначеному розділі дається визначення архіпелагу, держави-архіпелагу, визначаються принципи відмежування держав-архіпелагів, встановлюється правовий режим вод, розташованих між островами, які складають сухопутну територію держав-архіпелагів, фіксуються права інших держав щодо користування такими водами. Таким чином, проблема архіпелажних держав була вирішена на III Конференції ООН з морського права.

Аналізуючи частину IV UNCLOS 1982, що містить визначення архіпелагу і держави-архіпелагу, можна прийти до висновку, що дефініція включає як політичні, так і технічні аспекти. Відповідно до ст. 46 (а) держава-архіпелаг означає державу, яка складається повністю з одного або більше архіпелагів і може включати інші острови.

Як видається, архіпелаг – це група островів, включаючи частини островів, води, що їх з'єднують, та інші природні утворення, які настільки тісно взаємопов'язані, що такі острови, води та інші природні утворення складають єдине географічне, економічне і політичне ціле або історично вважаються такими (ст. 46 (b) UNCLOS 1982).

Можна стверджувати, що наведена стаття юридично і політично дозволяє будь-якій державі, територія якої складається повністю з одного або більше архіпелагів, претендувати на статус держави-архіпелагу. У свою чергу, слова «включаючи частини острова», що містяться в пункті (b) ст. 46, як видається, були вказані для того, щоб прийняти до уваги політичні та географічні реалії деяких архіпелагів. Наприклад, для вирішення таких ситуацій, які склалися у відношенні Індонезії, яка ділить острова Калімантан з Малайзією і Брунеєм, Нову Гвінею – з Папуа-Новою Гвінеєю, Тимор зі Східним Тимором.

Видається, що фраза «з'єднують їх води» покликана підкреслити об'єднуючу роль води в архіпелагах. Цікаво співвіднести слова «з'єднують їх води» з останніми словами пункту (b), які говорять: «... складають єдине географічне, економічне і політичне ціле, або історично вважаються такими». При цьому можна стверджувати, що з географічної, економічної та політичної точок зору держава може претендувати на статус архіпелажної, і, відповідно, може вимагати визнання архіпелажних вод, якщо тільки вона задовольняє технічним аспектам, передбаченим у ст. 47 UNCLOS 1982, а саме співвідношенню «земля – вода».

Держава-архіпелаг може формувати свою територію, проводячи прямих архіпелажні лінії, що з'єднують точки найбільш віддалених островів і рифів архіпелагу, що обсягають, які найбільш видаються в море. При цьому, в межі периметру, утвореного із таких ліній, мають входити головні острови, а співвідношення між площею водної поверхні і площею суші всередині такого району, включаючи атоли, складає від 1:1 до 9:1 (ст. 47). Довжина проведених таким чином прямих вихідних ліній не повинна перевищувати 100 морських миль, в той же час допускається, що до 3% від загального числа таких ліній, що замикають будь-який архіпелаг, можуть досягати максимальної довжини у 125 морських миль.

Вважаємо, що вимогу про співвідношення було включено у статтю для того, щоб запобігти претензіям на статус архіпелажних прибережних держав, до складу яких входять як великі, так і невеликі острови, наприклад, таких держав, як Великобританія, Японія Канада і Нова Зеландія. Співвідношення також призначено для виклю-

чення держав, що складаються з особливо розсіяних груп островів, з категорії архіпелажних. Наприклад, Кірібаті розташоване на островах, атолах і архіпелагах і може кваліфікуватися як держава-архіпелаг. Проте деякі його острови розташовані досить далеко один від одного, тому Кірібаті не задовольняє технічним аспектам ст. 47 UNCLOS 1982, відповідно не визнається державою-архіпелагом, а тому і не має архіпелажних вод. Так само не є державами-архіпелагами держави, у яких зазначене співвідношення більше, ніж 9:1 (наприклад, острови Зеленого Мису – 11:1; Тонга – 45:1; Сейшельські острови – 238:1) або менше, ніж 1:1 (Великобританія, Японія) [9].

Крім того, визначення, що міститься у ст. 46, не дає можливості материковим державам, які володіють неприбережними архіпелагами, претендувати на статус архіпелажної. Це такі, наприклад, держави як Еквадор (включає в себе Галапагоські острови), Іспанія (має Канарські острови), Китай (включає Парасельські острови) та ін.

Тим не менш, в деяких випадках можливе використання прямих вихідних ліній навколо берегів цих неприбережних архіпелагів у відповідності зі ст. 7 UNCLOS 1982, чим і скористалися вищезгадані держави. Вважається, що це було однією з причин, чому континентальні держави, нарешті, погодились з архіпелажною концепцією.

Таким чином, територія держави-архіпелагу складається із суші островів; архіпелажних вод, розташованих усередині периметра архіпелажних вихідних ліній, що визначають архіпелаг як єдине ціле; внутрішніх вод – морського простору, обмеженого береговою лінією островів і замикаючими лініями, і територіального моря. UNCLOS 1982 проголосила суверенітет держави-архіпелагу над її архіпелажними водами, поверхнею і надрами її дна, а також над її ресурсами з урахуванням ряду положень, дотримання яких дозволяє належним чином враховувати законні інтереси інших держав у користуванні архіпелажними водами. Так, держава-архіпелаг повинна визнавати традиційне право на рибальство та інші види правомірної діяльності безпосередньо прилеглих держав у певних районах в межах архіпелажних вод.

Порядок та умови здійснення таких прав і такої діяльності, включаючи їх характер, обсяг і райони, в яких вони здійснюються, на прохання будь-якої із зацікавлених держав регулюються двосторонніми угодами між ними. Такі права не можуть передаватися третім державам або їхнім громадянам або здійснюватися спільно з ними.

Разом з тим, UNCLOS 1982 враховує історично сформовані й інші потреби всіх інших держав у частині користування архіпелажними водами в мирних цілях, в тому числі з метою морського судноплавства. За умови дотримання правового режиму внутрішніх вод, що знаходяться в межах архіпелажних вод, судна всіх держав користуються правом мирного проходу через архіпелажні води, що має назву у зазначеному міжнародному документі «права архіпелажного проходу морськими територіями». Таким чином, води архіпелагів набули статусу не внутрішніх морських вод, а, по суті, територіального моря, з правом мирного проходу через них, а також і правом прольоту над ними.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що архіпелажні води – один з наймолодших інститутів міжнародного морського права, що сформувався в ході роботи Третьої конференції ООН з морського права. Основний зміст юридичного статусу архіпелажних вод полягає в наступному: поширення суверенітету держав-архіпелагів на води, що омивають їх території, повітряний простір над ними, їх дно і надра, а також весь комплекс наявних там живих і неживих природних ресурсів. Другий складовий елемент правового становища архіпелажних вод – надання іноземним мореплавцям права мирного проходу через зазначені води, як це має місце в територіальному морі. Крім того, вони наділяються правом архіпелажного проходу морськими коридорами, що встановлюються державами-архіпелагами як в архіпелажних водах, так і в прилеглому до них територіальному морі [10]. Однак, UNCLOS 1982 не наділяє держави правом встановлювати режим архіпелажних вод щодо морських просторів, що відокремлюють їх основну територію від далеко віддалених від неї островів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Frederick S. «Wawasan nusantara» vs UNCLOS Jakarta / S. Frederick / Opinion news / Tue, January 29, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thejakartapost.com/news/2013/01/29/wawasan-nusantara-vs-unclos.html>
2. Jorge R. Coquia. Development of the archipelagic doctrine as a recognized principle of international law / R. C. Jorge // Philippine law journal. – 1983. – Vol. 58. – P. 13–41.
3. Report of the International Law Commission on the Work of its Eighth Session, 23, at the 4th of July, 1956, Official Records of the General Assembly, Eleventh Session, Supplement No. 9 (A/3159) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legal.un.org/ilc/reports/english/a_cn4_104.pdf21
4. Джунусова Д. Н. Международное морское право : учебное пособие / Д. Н. Джунусова. – Астрахань : Астраханский государственный университет, 2012. – 328 с.
5. Wawasan Nusantara (Archipelagic Concept) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalsecurity.org/military/world/indonesia/archipelagic-concept.htm>
6. Official Documents of Conference for the Codification of International Law, First Report Submitted to the Council by the Preparatory Committee for the Codification Conference. – The Hague, March 13, 1930. – P. 33.
7. Шинкарецька Г. Г. Роль Международного суда ООН в развитии международного морского права / Г. Г. Шинкарецька // Центр морського права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sea-law.ru/index.php?id=274&Itemid=76&option=com_content&task=view
8. Шинкарецька Г. Г. Государства на архипелагах : международно-правовой режим / Г. Г. Шинкарецька. – М., 1977. – 102 с.
9. Вейхман В. Архипелаги, их правовой режим / В. Вейхман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sea-law.ucoz.ru/index/arkhipelagi_ikh_pravovoj_rezhim/0-38
10. Волосов М. Е. Архипелажные воды / М. Е. Волосов // Энциклопедия юриста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ref.by/slovari/jur/index.html>